

فصل نامه آموزگار
شماره ۱۶ - بهار ۱۳۸۲

مدیرمسئول:
عکاس معنویت

حروفچینی و صفحه آرایی:
انتشارات یزد، ۶۲۶۸۶۱۱۰

حروفچین و صفحه آرایی:
بتول خاتم زاده

تکتیر:
اصغر دبیری

تحت نظارت:
محمد خسروی
رئیس تربیت معلم شهید پاک نژاد یزد

نشانی:
یزد - بلوار دانشجو
تلفن: ۰۲۲۲۴۰۳۱ - ۰۲۲۲۴۰۰۹

● در این شماره می خوانید:

- ۱. ✓ سخنی با خوانندگان
- ۲. ✓ اخلاق معلمی / دکتر علی محمد کاردان
- ۷. ✓ چالش جمهوری اسلامی با دموکراسی / مراد علی ابوالقاسمی
- ۱۳. ✓ اجمالی از تعلیم و تربیت در ژاپن / سیده جمیله مدرس
- ۱۷. ✓ بررسی و نقد کتاب «اقتصاد» سال دوم دبیرستان / دکتر سید حسین میرجلیلی
- ۲۶. ✓ شعر معلمی / محمد خسروی
- ۲۷. ✓ چگونگی ایجاد مراکز آموزشی یویا / علی قطب الدینی
- ۳۰. ✓ بیابید زشتیها را از اخلاق فردی و اجتماعی بزدایم / حسن داودی
- ۳۲. ✓ ضرورت آموزش ضمن خدمت / محمدرضا بابایی
- ۳۹. ✓ کیفیت زندگی و روابط آن با سلامت و طول عمر / دکتر حیدر اسلامی
- ۳۳. ✓ کیفیت و کمیت در آموزش و پرورش / محمود زارع جمال آبادی
- ۳۶. ✓ تدریس و روشهای نوین / علی اکبر قفایی
- ۳۸. ✓ پرخاشگری در کودکان / مینا انتظار حجت
- ۴۲. ✓ فلسفه قصص و تاریخ گویی قرآن / سید محسن موسوی
-
-

بررسی و نقد کتاب

«اقتصاد» سال دوم دبیرستان

دکتر حسین میرجلیلی
www.hmirjalili.4t.com
h.jalili @ ihes.ac.ir

چکیده:

در این مقاله، کتاب‌های اقتصاد سال دوم دبیرستان در سالهای ۱۳۵۷، ۱۳۶۸ و ۱۳۷۹ معرفی شده و سپس با توجه به دارا بودن تعریف علم اقتصاد و رابطه آن با سایر علوم، پوشش مفاهیم پایه، پوشش مفاهیم اساسی اقتصاد خرد، اقتصاد کلان و اقتصاد بین‌الملل، آرایه روش‌ها و مفاهیم اندازه‌گیری، پرداختن به اقتصاد ایران و اقتصاد مسلمین با یکدیگر مقایسه شده است. محتوای کتاب یاد شده از جهت پوشش مفاهیم اقتصادی، کفایت و پیوستگی آموزش قبل از دانشگاه با آموزش عالی اقتصاد و تناسب با مقطع آموزش مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. سپس یک چارچوب مقدماتی برای آموزش اقتصاد قبل از دانشگاه، پیشنهاد گردیده است. مهمترین پیشنهادهای این مقاله، انجام تحقیق میدانی و کتابخانه‌ای برای ارزیابی بیشتر کتاب اقتصاد دبیرستان می‌باشد.

۱- مقدمه

در ادبیات مربوط به علم اقتصاد دو شاخه «اقتصاد آموزش» و «آموزش اقتصاد» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. «اقتصاد آموزش» به عنوان یک شاخه مستقل از اوایل دهه ۱۹۶۰ م مطرح گردید.

در کشور ما این شاخه به عنوان «اقتصاد آموزش و پرورش» معروف است و کاربرد علم اقتصاد در آموزش را تحلیل می‌کند. مهمترین موضوعاتی که در اقتصاد آموزش و پرورش مطرح می‌شود عبارتند از: اثر آموزش بر اقتصاد، کاربرد تحلیل‌های اقتصادی در تولید خدمات آموزشی، تشکیل سرمایه انسانی از طریق آموزش و پرورش و آموزش ضمن خدمت، ماهیت سرمایه‌گذاری (نه مصرفی)، هزینه‌های آموزش و پرورش، بازده اقتصادی (خصوصی و اجتماعی) آموزش و پرورش، نقش آموزش و پرورش رسمی و همگانی در رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی در کشورهای در حال توسعه و پیشرفته، اثر آموزش و پرورش در توزیع درآمد، اثر آموزش بر بهره‌وری و درآمد ملی.^۱

«آموزش اقتصاد» نیز طی دهه اخیر مورد توجه قرار گرفته است. مهمترین موضوعاتی که در «آموزش اقتصاد» مطرح می‌شود عبارتند از: مؤثرترین روشهای آموزش اقتصاد، ارزیابی سطح دانش اقتصاد، اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی آموزش اقتصاد، ارزیابی تأثیر دانش اقتصاد بر رفتار اقتصادی افراد و کیفیت آموزش اقتصاد عمومی و

۱. برای اطلاع بیشتر از کار دکتر معصومی عمادزاده، «مباحث از اقتصاد آموزش و پرورش»، ۱۳۷۶.

عالی اتوانایی معلمان و مدرسان، دانش‌آموزان و دانشجویان و تجهیزات آموزشی).

اقتصاد، علم تخصیص منابع محدود است و آموزش شامل: آموزش‌های قبل از دبستان، دبستان، راهنمایی و دبیرستان و آموزش عالی (دانشگاهی) می‌باشد.

یکی از مباحث مربوط به حوزه «آموزش اقتصاد» این است که در هر مقطع آموزشی، چه موضوعات و چه سطحی از مباحث اقتصاد باید آموزش داده شود. تمامی افراد جامعه نیازمند آموزش اقتصاد هستند. اما

موضوعات و سطح مباحث ارائه شده در قبل از دبستان با دبستان و دبیرستان و دانشگاه متفاوت است. هر چند تمامی مباحث قبل از دانشگاه به نحوی آموزش عمومی اقتصاد است و مباحث دانشگاهی

اقتصاد به دنبال تربیت کارشناس، کارشناس ارشد و مدرس اقتصاد می‌باشد. مدرسان اقتصاد معمولاً نظام آموزشی دانشگاهی را مورد انتقاد قرار می‌دهند که

در دستیابی به اهداف خود موفق نبوده است. اما بدین مطلب کمتر عنایت شده است که متون آموزشی مناسب برای اقتصاد، نقش کلیدی در تربیت کارشناس، کارشناس ارشد و مدرس اقتصاد ایفا

می‌کند. موضوع دیگری که مورد عنایت لازم قرار نگرفته است ارائه نظام‌مند متون درسی اقتصاد در دوره دبیرستان است، زیرا چنین گمان می‌شده است

که چون مربوط به آموزش اقتصاد در دانشگاه نیست پس نیازی به پرداختن بدان نمی‌باشد در حالی که باید توجه داشت که آموزش اقتصاد در دانشگاه دارای پیوستگی با آموزش اقتصاد پیش از دانشگاه است. از

سوی دیگر بسیاری از افرادی که از دبیرستان دانش آموخته می‌شوند یا وارد دانشگاه نمی‌شوند و یا آنکه رشته‌های دیگری غیر از اقتصاد را برای تحصیل انتخاب می‌کنند. بنابراین دانش اقتصاد ارائه شده در دوره دبیرستان برای آنها آخرین (و در کشور ما

تنها) آموزش رسمی اقتصاد است. این امر اهمیت اهتمام به متون درسی اقتصاد در مقطع دبیرستان را

دو چندان می‌کند.

در این مقاله ابتدا کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان در ۳ مقطع زمانی ۱۳۵۷، ۱۳۶۸ و ۱۳۷۹ معرفی می‌شود. سپس به بررسی تطبیقی ۲ کتاب یاد شده بر اساس معیارهای مقایسه پرداخته می‌شود. پس از آن محتوای کتاب‌ها مورد نقد قرار می‌گیرد و در ادامه مقاله یک چارچوب مقدماتی برای آموزش اقتصاد قبل از دانشگاه ارائه می‌شود. سرانجام نتیجه‌گیری و پیشنهادات، آخرین بخش مقاله را تشکیل می‌دهد.

۲- معرفی کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان

مقصود از درس اقتصاد در مقطع دبیرستان، درسی تحت همین عنوان است که طی بیش از یک ربع قرن در سال دوم دبیرستان در کشور ما تدریس شده است. برای معرفی این درس، سه کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان در سه مقطع زمانی را انتخاب نموده‌ایم:

اول: کتاب «اقتصاد»، سال دوم آموزش متوسطه عمومی، رشته اقتصاد اجتماعی که در سال‌های قبل از انقلاب اسلامی در ایران، تدریس می‌شده است.

دوم: کتاب «اقتصاد»، سال دوم آموزش متوسطه عمومی، رشته اقتصاد اجتماعی که تا اوایل دهه ۱۳۷۰ در دبیرستانهای کشور تدریس می‌شده است.

سوم: کتاب «اقتصاد»، سال دوم آموزش متوسطه، رشته ادبیات و علوم انسانی از دهه ۱۳۷۰ در دبیرستانهای کشور تدریس می‌شود و هم اکنون (دهه ۱۳۸۰) نیز کتاب درسی برای این مقطع آموزشی است.

۳- بررسی تطبیقی

در این بخش به مقایسه محتوای سه کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان از جهت پوشش مفاهیم و تناسب با مقطع تحصیلی می‌پردازیم.

۳-۱- تعریف علم اقتصاد و رابطه آن با سایر علوم:

هر چند این موضوع باید در دوره‌های قبل از دبیرستان مطرح شود ولی بدلیل آنکه کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان اولین کتابی است که برای دانش‌آموزان در زمینه مباحث اقتصادی مطرح می‌شود، از اینرو لازم است به تعریف علم اقتصاد و رابطه آن با سایر علوم بپردازد. از میان سه کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان، تنها کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ پس از پیشگفتار و کلیات، صفحاتی را به تعریف علم اقتصاد و رابطه آن با سایر علوم اختصاص داده است و حتی فراتر از آن رفته و به ارائه تاریخچه مختصر علم اقتصاد و تحولات اندیشه اقتصادی از قرون وسطی تا قرن بیستم پرداخته است، به طوری که نیمی از صفحات کتاب بدان اختصاص یافته است اما دو کتاب دیگر فاقد مطالب یاد شده است. از سوی دیگر معلوم نیست که چرا دو کتاب اقتصاد سال‌های ۱۳۶۸ و ۱۳۷۹ فاقد هرگونه پیشگفتار و مقدمه‌ای است.

۳-۲ پوشش مفاهیم پایه: مقصود از مفاهیم پایه آن دسته از مفاهیم اقتصادی است که مبنای تحلیل‌های اقتصاد خرد، اقتصاد کلان و اقتصاد بین‌الملل می‌باشد. مفاهیم پایه از قبل از دبستان آغاز می‌شود و تا سطح دبیرستان ادامه می‌یابد.

کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ نیمی از کتاب را به مفاهیم پایه اختصاص داده است. مفاهیم مطرح شده عبارتند از: انسان اقتصادی، حاجت‌های اقتصادی، ضروری و غیرضروری، فایده (مطلوبیت) اقتصادی، کالا و خدمات، ارزش، ثروت، عوامل تولید، جمعیت و بازدهی نزولی.

برخی مفاهیم پایه‌ای که در کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ پوشش داده نشده است عبارتند از: انتخاب، هزینه فرصت، بهره‌وری، کالاهای عمومی، سیستم‌های اقتصادی، تجارت، بده - بستان، رقابت، سود، مالیات، بیکاری و وابستگی متقابل.

کتاب اقتصاد سال ۱۳۶۸ شامل مفاهیم پایه زیر است:

مبادله، پول، کالاها، عوامل تولید، تولیدکننده و مصرف‌کننده، قیمت.

بنابراین به جز مفاهیم پایه مرتبط با چهار حوزه: پول، تورم، حسابهای ملی و مالیه عمومی، سایر مفاهیم اقتصادی پایه، پوشش داده نشده است. کتاب اقتصاد سال ۱۳۷۹ شامل مفاهیم پایه زیر است:

تقاضا، عرضه، بازار، مبادله، قیمت، مالیات. بنابراین به جز مفاهیم پایه مرتبط با چهار حوزه: عرضه و تقاضا، مالیه عمومی، مفاهیم و کلیات بازرگانی و جهان سوم و توسعه اقتصادی، سایر مفاهیم اقتصادی پایه، پوشش داده نشده است.

۳-۳ پوشش مفاهیم اساسی اقتصاد خرد، اقتصاد کلان و اقتصاد بین‌الملل: کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ در این زمینه شامل مفاهیم زیر است: حاجت اقتصادی، فایده (مطلوبیت) اقتصادی، ارزش و کار و سرمایه و قانون بازدهی نزولی. سایر مفاهیم اساسی اقتصاد خرد مانند: بازار و قیمت‌ها، عرضه و تقاضا، رقابت و ساختار بازار، توزیع درآمد، نارسایی بازار و نقش دولت، مطرح نشده است. از مفاهیم اقتصاد کلان و اقتصاد بین‌الملل نیز ذکری به میان نیامده است.

کتاب اقتصاد سال ۱۳۶۸ در این زمینه شامل مفاهیم مربوط به پول و تورم و حسابداری ملی و همچنین مفاهیم مالیه عمومی است. از اینرو فاقد مفاهیم بیکاری و سیاست‌های پولی است. همچنین از مفاهیم اقتصاد خرد و اقتصاد بین‌الملل ذکری به میان نیامده است.

کتاب اقتصاد سال ۱۳۷۹ در این زمینه شامل مفاهیم عرضه، تقاضا، بازار و قیمت‌ها از اقتصاد خرد است. بنابراین از مفاهیم رقابت و ساختار بازار، توزیع درآمد و نارسایی بازار ذکری به میان نیامده است. از مفاهیم اقتصاد کلان تنها به سیاست مالی آن هم از دیدگاه مالیه عمومی پرداخته شده است. از اینرو از محصول ناخالص ملی، عرضه و تقاضای جمعی (کل)، بیکاری، تورم و سیاست پولی ذکری به

میان نیامده است. به اقتصاد بین‌الملل نیز پرداخته نشده است، هر چند به جنبه‌های بین‌المللی توسعه و رشد اقتصادی اشاره شده است.

۳-۴. روش‌ها و مفاهیم اندازه‌گیری: دانش‌آموز دبیرستان باید روش‌ها و مفاهیم اولیه اندازه‌گیری در اقتصاد را فراگیرد تا در فعالیت‌های اقتصادی روزمره از آنها استفاده کند. جدول، نمودار، درصد، شاخص، میانگین و دهک از این جمله‌اند. کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ فاقد این بخش از مباحث است. کتاب اقتصاد سال ۱۳۶۸ به شاخص، میانگین و درصد تغییرات، مقادیر اسمی و واقعی و نسبت در ضمن مباحث مربوط به حساب‌های ملی پرداخته است. اما بخش مستقلی بدان اختصاص نداده است. کتاب اقتصاد سال ۱۳۷۹ نیز تنها به درصد، جدول و نسبت پرداخته شده است اما بخش مستقلی بدین منظور ندارد. بنابراین فقدان بخشی در مورد روش‌ها و مفاهیم اندازه‌گیری، ضعف عمومی کتاب‌های اقتصاد دبیرستان است.

۳-۵. اقتصاد ایران: دانش‌آموز دبیرستان باید با اقتصاد ایران آشنا شود و مفاهیم اقتصادی را در مصداق‌های اقتصاد بومی بیابد. کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ جز یک مثال درباره رشد جمعیت در ایران، اشاره‌ای به اقتصاد ایران نشده است. در کتاب اقتصاد سال ۱۳۶۸ عناوین زیر در زمینه اقتصاد ایران وجود دارد: تاریخچه پول در ایران، پشتوانه پول در ایران، نقدینگی در ایران، تولید ناخالص ملی اسمی و واقعی در ایران، شاخص قیمت‌ها در ایران، هزینه‌های بودجه عمومی در ایران و مالیات‌ها در ایران. کتاب اقتصاد سال ۱۳۷۹ شامل عناوین زیر در زمینه اقتصاد ایران است: هزینه‌های دولت (بودجه عمومی) در ایران، مالیات‌ها در ایران، فرآیند بودجه در ایران، بازرگانی داخلی و خارجی ایران، انواع شرکتها در حقوق تجارت ایران و نرخ رشد جمعیت ایران. بنابراین یکی از مزیت‌های کتاب‌های اقتصاد دبیرستان در سالهای ۱۳۶۸ و ۱۳۷۹ نسبت به قبل از انقلاب، توجه به اقتصاد

ایران است. هر چند هیچ یک به وابستگی اقتصاد ایران به نفت نپرداخته‌اند. در حالی که در فهم اقتصاد ایران، آگاهی نسبت به نقش نفت در اقتصاد ایران نقش مهمی دارد.

۳-۶. اقتصاد اسلامی (مسلمین): از آنجا که اقتصاد از علوم انسانی است و اندیشمندان مسلمان در علوم انسانی و بویژه اقتصاد دارای نظراتی متمایز می‌باشند لازم است دانش‌آموز مسلمان نسبت بدان آگاهی پیدا کند. در کتاب اقتصاد سال ۱۳۵۷ بدین موضوع پرداخته نشده است اما هنگام بحث از تحولات اقتصادی در قرون وسطی به موضوع وضع کشورهای اسلامی در قرون وسطی می‌پردازد و از آن به نیکی یاد می‌کند. در این باره می‌نویسد: «در چنین دوره تاریکی یعنی در قرن هفتم میلادی دین اسلام ظهور کرد و به زودی در قلمرو وسیعی از کرانه اقیانوس اطلس تا کرانه رود سند و آن سوی جیحون گسترش یافت و به ملل کوناگون این منطقه فرصت داد تا با یکدیگر روابط دایمی و آزادانه‌ای برقرار کنند. در سایه این روابط، مناسبات اقتصادی گسترش یافت. شهرهای بزرگی به وجود آمد (مانند: بغداد و قاهره)، صنعتگران چیره‌دست پیدا شدند و محصول کار خود را به وسیله بازرگانان جسور به مناطق دوردست فرستادند و در همین زمان بود که بازرگانان ایرانی و عرب تا چین و اندونزی پیش رفتند. این زمان در ایران و کشورهای اسلامی دیگر، از اقتصاد به عنوان تدبیر منزل نام می‌بردند و حکما در ضمن گفتگو از حکمت عملی از آن یاد می‌کردند. عقاید فارابی، ابن‌سینا و خواجه نصیرالدین طوسی در این باره به موضوعات معیشتی مربوط به اقتصاد خانواده محدود می‌شود و بر مبنای دین اسلام قرار داشت. رونق و شکوفایی اقتصاد کشورهای اسلامی، موجب حسد اروپائیان شد و جهانگشایان اروپایی به بهانه جنگ‌های صلیبی به سرزمین‌های ثروتمند خاورمیانه تاختند.» (صص ۱۲-۱۳). اقتصاد سال ۱۳۵۷ دبیرستان، در اقتصاد سال ۱۳۶۸ در بخش مالیة

عمومی صفحاتی به اهداف و وظایف دولت اسلامی اختصاص یافته است. اقتصاد سال ۱۳۷۹ نیز دقیقاً چنین وضعیتی دارد. این در حالی است که پس از انقلاب اسلامی، بانکها، بر اساس قانون عملیات بانکی بدون بهره فعالیت می‌کنند. اوراق قرضه در بورس اوراق بهادار تهران مبادله نمی‌شود و اوراق مشارکت

جایگزین آن شده است. بنابراین در مجموع هیچ یک از کتاب‌های درسی اقتصاد دبیرستان به موضوع اقتصاد اسلامی (مسلمین) عنایت لازم نداشته‌اند. البته طی چند سال کتاب مستقی به نام اقتصاد اسلامی در دوره دبیرستان تدریس می‌شد که در تحولات نظام آموزشی، حذف گردید.

جدول (۱۱): مقایسه محتوای سه کتاب اقتصادی دبیرستان در سالهای ۱۳۵۷، ۱۳۶۸ و ۱۳۷۹

ردیف	کتاب		
	سال ۱۳۶۸	سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۷۹
۱	ندارد	دارد (مبسوط)	ندارد
۲	دارد (محدود)	دارد	دارد (محدود)
۳	ندارد	دارد (محدود)	دارد (محدود)
	ندارد	ندارد	ندارد
	ندارد	ندارد	ندارد
۴	دارد (در مثالها)	ندارد	دارد (محدود و در مثالها)
۵	دارد	ندارد	دارد (محدود)
۶	دارد (محدود - یک بحث)	دارد (محدود - یک بحث)	دارد (محدود - یک بحث)

۴- نقد محتوا

چرا به آموختن اقتصاد نیازمندیم؟ چرا باید دانش‌آموزان، اقتصاد را فراگیرند؟ این دو پرسش کلیدی، محتوای دروس اقتصادی را تعیین می‌کند. در پاسخ به پرسش اول باید گفت که به آموختن اقتصاد نیازمندیم زیرا بخش زیادی از زندگی روزمره ما را فعالیتهای اقتصادی تشکیل می‌دهد. علم اقتصاد یکی از علوم اجتماعی است که روش‌هایی را بررسی و تحلیل می‌کند که افراد و جامعه، فعالیتهای تولیدی خود را سازماندهی می‌کنند و منابع کمیاب خود را تخصیص می‌دهند تا نیازها و خواسته‌های مادی خود را برآورده سازند. علم اقتصاد راه منطقی تخصیص منابع و انتخاب (تصمیم‌گیری) را به ما نشان می‌دهد. پس بدان نیازمندیم.

در پاسخ به پرسش دوم باید گفت که آموزش اقتصاد قبل از دانشگاه به ما کمک می‌کند تا

دانش‌آموزان را آماده کنیم تا تخصیص منابع و انتخابهای اقتصادی منطقی داشته باشند هم در زندگی خودشان و هم در مشارکتی که در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی به عنوان عضو یک خانواده، یک شهروند و عضو یک ملت دارند. همه ما از جمله دانش‌آموزان چه خواهیم و چه نخواهیم با مسأله انتخاب و تخصیص منابع مواجهیم. در اینجا است که دانش اقتصاد به ما کمک می‌کند بهتر انتخاب کنیم. اگر دانش اقتصاد را آموزش ندهیم، انتخابهای بهتر را نگفته‌ایم. البته اگر همه چیز به وفور برای همه وجود داشت تا بدون کار کردن، خواسته‌ها و نیازهای خود را برآورده سازند یا به دست آوردن آنها بدون پرداخت قیمت امکان‌پذیر بود (مجانی بود) اصلاً مسأله اقتصادی نداشتیم تا دست به انتخاب و تصمیم‌گیری بزنیم. اما در عمل با کمیابی منابع در دسترس مواجهیم و لذا مجبور به انتخاب هستیم و اقتصاد، علم انتخاب بهتر را نشان

می‌دهد.

اما آیا محتوای کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان به این نیاز پاسخ کافی داده است؟ به نظر می‌رسد به دلایل زیر کتاب اقتصاد دبیرستان نتوانسته است، این نیاز را برآورده سازد:

۱-۴- پوشش ناکافی مفاهیم اقتصادی: همانگونه که در بخش سوم مقاله (بررسی تطبیقی)، به تفصیل مطرح شد، کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان نتوانسته است مفاهیم اقتصادی را به قدر کافی پوشش دهد.

۲-۴- کفایت و پیوستگی آموزش قبل از دانشگاه با دانشگاه: کتاب اقتصاد دبیرستان باید دارای مباحثی باشد که دو نیاز متفاوت را تأمین کند:

اول: نیاز کسانی که بعد از دبیرستان به تحصیل اقتصاد نمی‌پردازند و لذا کتاب اقتصاد دبیرستان آخرین آموزش رسمی اقتصاد به آنان است و به همین جهت باید از کفایت لازم برای ورود به جامعه و تعامل با اقتصاد، برخوردار باشند.

دوم: نیاز کسانی که قصد ادامه تحصیل در رشته‌های علوم اقتصادی در دانشگاه را دارند و لذا مباحث اقتصاد دبیرستان باید دارای پیوستگی با دروس اقتصاد در دانشگاه باشد. به عبارت دیگر آموزش اقتصاد عمومی باید دارای پیوستگی با آموزش عالی اقتصاد باشد. مروری بر بخش‌های دوم و سوم مقاله نشان می‌دهد که عدم کفایت و کسستگی در مباحث اقتصاد سال دوم دبیرستان در مقایسه با دروس دانشگاهی رشته اقتصاد وجود دارد. این وضعیت باعث شده است که تدریس اقتصاد در دانشگاه با مسایل متعددی مواجه باشد که به طور مکرر توسط استادان اقتصاد دانشگاه‌ها مطرح می‌شود. منشأ بیشتر این مسایل را می‌توان در عدم کفایت و کسستگی مباحث یافت.

۳-۴- عدم تناسب لازم با مقطع آموزشی و اقتضائات دانش آموز دبیرستان: مروری بر مندرجات کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان حاکی از آن است که برخی مفاهیم مورد نیاز مقطع آموزشی مطرح

نشده و برخی از مفاهیم مطرح شده متناسب با این مقطع آموزشی نیست. به عبارت دیگر مربوط به دوره دانشگاه است یا قبل از دبیرستان باید آموزش داده می‌شد. ذکر تفصیلی تاریخچه تحولات اقتصاد (در مقایسه با سایر مطالب)، روشهای محاسبه GNP، جزئیات مباحث مربوط به پول، ذکر تفصیلی (در مقایسه با سایر مطالب مطرح شده) انواع شرکتها در حقوق تجارت ایران و موضوعاتی از این قبیل متناسب با دوره دانشگاه است به همین ترتیب مباحث متعددی وجود دارد که به جای این مطالب می‌تواند در مقطع دبیرستان و مقاطع آموزشی قبل از آن مطرح شود که در بخش ۵ مقاله بدان پرداخته خواهد شد. از سوی دیگر اقتضائات مربوط به دانش آموز دبیرستان ایجاب می‌کند که مباحث مطرح شده متناسب با پرسش‌هایی باشد که در زمینه فعالیتها و پدیده‌های اقتصادی با آن مواجه می‌شود. دانش آموز دبیرستان می‌خواهد پدیده‌های اقتصادی روزمره را بفهمد، تحلیل کند و در هنگام انتخاب، به طور منطقی تصمیم‌گیری نماید و یا اخبار اقتصادی که می‌شنود بتواند درک کند و در ذهن خود تحلیل کند (در سطح اطلاعات اقتصاد عمومی) اما چرا دانش آموزان صرفاً به حفظ کردن مطالب می‌پردازند؟ چرا از محتوای درس اقتصاد دبیرستان اظهار رضایت نمی‌کنند؟ پاسخ این پرسش‌ها را باید در عدم تناسب لازم محتوای کتاب با مقطع آموزشی و کم‌توجهی به اقتضائات سنتی و شرایط زمانی دانش آموزان دبیرستان پیدا کرد.

۵- یک چارچوب مقدماتی برای آموزش اقتصاد قبل از دانشگاه

آموزش اقتصاد قبل از دانشگاه، عمدتاً شامل مفاهیم اقتصادی است. این مفاهیم در سطوح مختلف آموزشی، مطرح می‌گردد و از سطح قبل از دبستان آغاز می‌شود و تا دبیرستان ادامه می‌یابد. در صورتی که آموزش مفاهیم اقتصادی قبل از دانشگاه

را به ۳ سطح تقسیم نماییم، در آن صورت مفاهیمی که در هر سطح باید آموزش داده شود به ترتیب زیر می‌توان پیشنهاد نمود:

۱-۵- مفاهیم اقتصادی پایه برای سطح قبل از دبستان و دبستان:

- کمیابی: وضعیتی که نمی‌توانیم تمامی کالاها و خدماتی که می‌خواهیم، داشته باشیم. نوآموزان قبل از دبستان (آمادگی) می‌توانند تمامی اسباب‌بازی‌هایی که می‌خواهند نام ببرند. سپس اسباب‌بازی‌هایی که متعلق به خودشان است را نام ببرند و توضیح دهند که چرا نمی‌توانند تمامی اسباب‌بازی‌هایی که می‌خواهند داشته باشند.

- خواسته‌های اقتصادی: نوآموزان آمادگی (قبل از دبستان) از میان مجموعه‌ای از اشیاء، یکی را انتخاب می‌کنند و توضیح می‌دهند که چه احساسی دارند وقتی آن را دریافت می‌کنند.

- انتخاب: آنچه شخص باید انجام دهد وقتی مواجه با دو یا چند استفاده مختلف برای یک منبع است (انتخاب اقتصادی نیز نامیده شده است) می‌تواند فهرستی از ۲۰ کالا و خدمت را تهیه کرد و چند سگه به نوآموزان آمادگی داد. سپس از آنان خواسته شود کالاها و خدماتی که می‌خواهند انتخاب کنند. آنگاه متوجه می‌شوند که به دلیل کمیابی مجبور به انتخاب هستند.

- کالاها: اشیایی که می‌تواند نگهداری شود یا لمس شود و می‌تواند خواسته‌های مردم را برآورده سازد. مانند: اشیایی که از مغازه خواروبار فروشی خریداری می‌کنیم.

- خدمات: فعالیت‌هایی که می‌تواند خواسته‌های مردم را برآورده سازد و ملموس نیست. مانند: خدمات معلم و پزشک.

- خالق بودن و رزاق بودن خدا و لزوم تلاش ما برای به دست آوردن روزی جهت رفع نیازهای زندگی.

- هزینه فرصت از دست رفته: بهترین آلت‌رناتیو

بعدی که باید صرف‌نظر شود وقتی انتخاب انجام می‌شود، نه تمامی آلت‌رناتیوها، فقط بهترین انتخاب بعدی.

- منابع: تمامی کمک‌های طبیعی، بشری و ساخته بشر به تولید کالاها و خدمات. منابع تولیدی نیز نامیده شده است. شامل:

- منابع طبیعی: هدایای خداوند به بشر. انسانها در ایجاد آن نقشی ندارند.

- منابع انسانی: میزان و کیفیت تلاش بشری برای تولید کالاها و خدمات (نیروی کار).

- منابع سرمایه‌ای: کالاهای تولید شده توسط انسانها و به کار رفته جهت تولید سایر کالاها و خدمات.

دانش‌آموزان دوره ابتدایی می‌توانند فهرستی از تمامی منابع مورد نیاز برای احداث مدرسه تهیه کنند و سپس آنها را به منابع طبیعی، انسانی و ساخته بشر سرمایه‌ای تقسیم کنند.

- مصرف‌کنندگان: کسانی هستند که خواسته‌هایشان با استفاده از کالاها و خدمات، تأمین می‌شود. یکی از نقش‌های خانوارها و افراد در اقتصاد نقش مصرف‌کننده است.

- تولیدکنندگان: کسانی که برای تولید کالا و خدمات، از منابع تولید استفاده می‌کنند.

- تخصصی شدن: وضعیتی که در آن انسانها دامنه کالاها و خدماتی که تولید می‌کنند بسیار محدودتر از دامنه کالاهایی است که مصرف می‌کنند. دانش‌آموزان می‌توانند کالاها و خدماتی نام ببرند که افراد مصرف می‌کنند اما خودشان آن را تولید نکرده‌اند.

- وابستگی متقابل: وابستگی به دیگران برای به دست آوردن کالاها و خدمات مورد نیاز که در نتیجه تخصصی شدن، تحقق می‌یابد. مبادله بدین ترتیب نقش پیدا می‌کند.

- تهاتر: مبادله مستقیم کالاها و خدمات میان مردم بدون استفاده از پول. مشکلاتی به دلیل مبادله بدون پول (تهاتر) به وجود می‌آید که ضرورت پیدایش پول

را ایجاد می‌کند. دانش‌آموزان می‌توانند پنج کالا را نام ببرند و مشکلات ناشی از مبادله بدون پول آنها را برشمارند.

– پول: یک واسطه مبادله، وسیله نخییره ارزش و معیار سنجش ارزش که می‌تواند جهت خرید کالاها و خدمات استفاده شود.

– تقسیم کار: فرآیندی که در آن هر کارگر یا شاغل تنها یک وظیفه را انجام می‌دهد. مانند: خط تولید مونتاز. در اقتصاد، تقسیم کار وجود دارد. دانش‌آموزان باید کار مورد علاقه‌شان در آینده را مشخص کنند و بدانند که کسی نمی‌تواند همه کاره باشد.

– بازارها: هر جایی که در آن خریداران و فروشندگان، کالاها، خدمات و منابع را با پول مبادله می‌کنند. مانند: مغازه خواروبار فروشی، فروش پوشاک، کفش و....

– قیمت: ارزش یک کالا یا خدمت که برحسب پول بیان می‌شود.

– کالاهای عمومی: کالاها و خدماتی که دولت آن را برای مردم فراهم می‌کند. مانند: خدمات آتش‌نشانی، پارک، پلیس (امنیت)، نیروهای نظامی (دفاع از کشور) و....

مفاهیم فوق می‌تواند در محتوای کتابهای درسی موجود دوره ابتدایی لحاظ شود، در متن یا در مثال‌ها. علاوه بر آن در این مقطع آموزشی بسیاری از آموزش‌های مربوط به مفاهیم اقتصادی می‌تواند به صورت عملی و ملموس انجام شود. همانگونه که در دنیا چنین شیوه‌ای متداول است.

۵-۲. مفاهیم اقتصادی پایه برای سطح راهنمایی (میانه): در این مقطع آموزشی مفاهیم مقطع قبلی با مثال‌های جدید و وسعت بیشتر می‌تواند مرور شود. علاوه بر آن مفاهیم جدید زیر قابل طرح می‌باشد:

– ساختار اقتصاد: شیوه‌ای که یک جامعه، تولید، مصرف و توزیع کالاها و خدمات را سازنده می‌کند. در واقع به سه پرسش اصلی پاسخ داده می‌شود: چه

چیز تولید کنیم؟ چگونه تولید کنیم؟ و برای چه کسانی تولید کنیم؟ در اقتصاد بازار و اقتصاد دستوری و اقتصاد اسلامی پاسخ‌های مختلف ارائه می‌شود.

– بهره‌وری (مولدیت): نسبت محصول (کالاها و خدمات) تولید شده در هر واحد نهاده (منابع تولید) طی یک دوره زمانی.

– سبده -بستان (trade-off): صرف‌نظر کردن از یک چیز برای به دست آوردن مقداری از چیز دیگر. دانش‌آموزان می‌آموزند که پول هفتگی خود را که از پدر و مادر دریافت می‌کنند، چگونه میان کالاها و مختلف تقسیم کنند تا بیشترین رضایت‌مندی از پولشان به دست آورند. با انتخاب برخی کالاها و صرف‌نظر کردن از چیزهای دیگر، رضایت‌مندی از خرج پول حاصل می‌شود.

– مبادله / تجارت: تبادل کالاها و خدمات با دیگران در ازای سایر کالاها یا خدمات یا در ازای پول است. تجارت، مبادله با کشورهای دیگر می‌باشد. در نتیجه مبادله و تجارت هر دو طرف وضع‌شان بهتر می‌شود.

– سرمایه انسانی: سرمایه‌گذاری در انسان که از طریق آموزش، بهداشت و تغذیه مناسب صورت می‌گیرد. مهارت همان سرمایه انسانی ایجاد شده است.

– کارآفرین: منبع انسانی تولید که مخاطره سازماندهی سایر عوامل تولید برای تولید کالاها و خدمات را می‌پذیرد و در ازای آن سود می‌برد.

– رقابت: فنون و روش‌های مورد استفاده توسط افراد و مشاغل برای جلب مشتری بیشتر و به دست آوردن سود بالاتر یا جلوگیری از افتادن از رقیب.

– عرضه: جدولی از مقدار عرضه کالا در واحد زمان و در قیمت‌های مختلف توسط تولیدکنندگان است (رابطه مستقیم).

– تقاضا: جدولی از مقدار تقاضای کالا در واحد زمان و در قیمت‌های مختلف توسط مصرف‌کنندگان است (رابطه معکوس).

– سود: تفاوت میان درآمد و هزینه یک فعالیت

اقتصادی است.

— کمبود: هرگاه مقدار تقاضا شده بیش از مقدار عرضه شده یک کالا یا خدمات باشد، کمبود به وجود می‌آید (عکس آن مازاد است).
— مالیات: پرداخت الزامی خانوارها، بنگاه‌ها و افراد به دولت (شامل: خمس و زکات به حاکم اسلامی که بدان واجبات مالی نیز می‌گویند).
— بیکاری: وضعیتی که در آن افراد خواهان کار و قادر به کار در دستمزدهای جاری هستند ولی شغلی پیدا نمی‌کنند.
— آشنایی با مشاغل مختلف در جامعه و نقش هر شغل در اقتصاد.

۳-۵. مفاهیم اقتصادی برای سطح دبیرستان:

الف - برخی مفاهیم اقتصادی پایه (مرور)

۱- کمیابی

۲- هزینه فرصت و بده - بستان

۳- بهره‌وری

۴- نظام‌های اقتصادی

۵- نهادهای اقتصادی و انگیزه‌ها

۶- مبادله، پول و وابستگی متقابل

ب - مفاهیم اقتصاد خرد

۷- بازارها و قیمت‌ها

۸- عرضه و تقاضا

۹- رقابت و ساختار بازار

۱۰- توزیع درآمد

۱۱- نارسایی‌های بازار

۱۲- نقش دولت

ج - مفاهیم اقتصاد کلان

۱۳- محصول ناخالص ملی

۱۴- عرضه جمعی (کل)

۱۵- تقاضای جمعی (کل)

۱۶- بیکاری

۱۷- تورم و تورم‌گامی (deflation)

۱۸- سیاست پولی

۱۹- سیاست مالی (مالیات‌ها و هزینه‌های دولت)

د - مفاهیم اقتصاد بین‌الملل

۲۰- مزیت مطلق و نسبی و موانع تجاری

۲۱- ارز و نرخ ارز و پرداخت‌های خارجی

۲۲- جنبه‌های بین‌المللی رشد و ثبات

ه- روش‌ها و مفاهیم اندازه‌گیری

۲۳- جداول

۲۴- شکل و نمودار

۲۵- نسبت و درصد

۲۶- درصد تغییرات (رشد)

۲۷- اعداد شاخص

۲۸- مقادیر اسمی و واقعی

۲۹- متوسط و توزیع در اطراف متوسط

۳۰- دهک

و - اقتصاد ایران

۳۱- نقش نفت و اقتصاد تک‌محصولی

۳۲- بخش کشاورزی، صنعت و خدمات

۳۳- نقش دولت در اقتصاد ایران

ز - اقتصاد اسلامی

۳۴- تحریم ربا و بانکداری بدون بهره

۳۵- اسلام و اقتصاد

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

کتاب اقتصاد سال دوم دبیرستان از جهت پوشش مفاهیم اقتصادی پایه و تخصصی، آرایه روش‌ها و مفاهیم اندازه‌گیری، پرداختن به اقتصاد ایران و اقتصاد اسلامی (مسئله‌مندی) از تناسب و کفایت و پیوستگی لازم با آموزش‌های بعدی برخوردار نیست. از اینرو لازم است در محتوای آن تجدیدنظر شود. بدین منظور یک چارچوب مقدماتی برای آموزش اقتصاد قبل از دانشگاه به تفکیک سه مقطع تحصیلی (ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان) پیشنهاد شده است. برای ارزیابی محتوای درس اقتصاد دبیرستان و تهیه متن مناسب پیشنهادها زیر ارائه می‌شود:
— انجام تحقیق میدانی برای ارزیابی میزان کفایت و اثربخشی کتاب اقتصاد دبیرستان. بدین منظور لازم

است پرسش‌نامه به تفکیک برای دانش‌آموزان همان درس، دیپلمه‌های این رشته و دبیران درس اقتصاد دبیرستان تهیه شود.

– انجام تحقیق برای ارزیابی محتوا با توجه به هدف درس اقتصاد دبیرستان و اثربخشی آن (ایجاد توانایی) در راستای هدف و پیوستگی آن با آموزش اقتصاد در دانشگاه.

منابع

۱. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، «اقتصاد»، سال دوم آموزش متوسطه، رشته ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۷۹.
۲. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، «اقتصاد»، سال دوم آموزش متوسطه عمومی، رشته اقتصاد اجتماعی و سال دوم هنرستان، آموزش حرفه‌ای اداری و بازرگانی، مؤلفان: حسین استک و علیرضا ناصری، ۱۳۶۸.

۳. وزارت آموزش و پرورش، «اقتصاد»، سال دوم آموزش متوسطه عمومی، رشته اقتصادی اجتماعی، مؤلفان: عادل یغما و اسماعیل افسر، ۱۳۵۷.

۴. نادری، دکتر ابوالقاسم، «اقتصاد آموزش و جایگاه آن در نظام آموزش عالی ایران»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۲۱ و ۲۲، سال هفتم، پاییز و زمستان ۱۳۸۰.

۵. عمادزاده، دکتر مصطفی، «مباحثی از اقتصاد آموزش و پرورش»، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه اصفهان، شهریور ۱۳۷۱.

6. National Council of Economic Education, «A Framework for Teaching Basic Concepts», 1995.
7. Peart, Sandra J. «The Education of Economists: Teaching what what Economists do», Journal of Economic Education. Winter 1994.
8. Walstad, William B., «Economic Education in U.S High Schools», Journal of Economic perspectives, Vol. 15, No 3, Summer 2001.

کلید سعادت و شقاوت یک ملت دست فرهنگی است...
فرهنگ سایه‌ای است از نبوت و فرهنگی‌ها سایه‌ای هستند از نبی، این سایه باید عمل کند به آن طوری که ذی ظل عمل کرد، این که می‌گوییم سایه، برای این است که سایه از خودش هیچ نباید داشته باشد، همان طوری که یک سایه‌ای وقتی که می‌افتد روی زمین از یک شخص، حرکت، حرکت شخصی است و سایه به حرکت شخص حرکت می‌کند.

امام خمینی (ره)، صحیفه نور
ج ۲، صص ۲۴۷ و ۲۴۹